

פרשת דברים שנת תשפ"ג

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

הואיל משה

נוהגת אלא ביום, לכן לא היה יכול משה למול את בנו באותה שעה, וצריך לומר שקרח שחלק על משה רבינו לפי שנתרשל מן המילה, סבר כמאן דאמר מילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה, ולכן בא בטענה על משה רבינו שחטא בכך שלא מל את בנו קודם שנתעסק במלון עכ"ד השפע חיים זצ"ל.

ואיתא במסכת קידושין (דף כ"ט), דאשה אינה מצווה למול את בנה, מנלן דלא מחייבא, דכתיב וימל אברהם את יצחק בנו כאשר צוה אותו אלקים, אותו ולא אותה, והקשו התוס' (ד"ה אות), למה לן קרא דנשים פטורות, תיפ"ל דבלא"ה פטורין דמצ"ע שהז"ג הוא, דנימול בשמיני ללידתו, ותירצו דכיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק, לאו זמן גרמא הוא, וא"ת אכתי מ"ע שהז"ג הוא דאין מלין אלא ביום, וי"ל דאתיא כמ"ד דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה עיי"ש, הרי לן מקרא דאותו, דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה.

אך יש לתרץ קושית התוס' כמש"כ בספר פני יהושע (שם), די"ל דלא שייך הך כללא דנשים פטורות ממ"ע שהז"ג אלא במצות הגוף דאי אפשר לקיים על ידי שליח, כגון כל הנך דקחשיב התם לולב שופר סוכה ותפילין, משא"כ במצות האב על הבן דאפשר לקיים גם על ידי שליח נשים חייבות אף דהוה מעשהז"ג, וכיון דמצות מילה אפשר לקיים על ידי שליח, א"כ י"ל דגם נשים חייבות אף דהוה מעשהז"ג, ולכן איצטריך הקרא דאותו ולא אותה עיי"ש.

וכתבו האחרונים בהסבר דבריו, עפימ"ש"כ הכלבו (סי' ע"ג) הטעם דפטרה תורה לנשים ממעשהז"ג, מפני שהאשה משועבדת לבעלה והאשה היא לעזר לאיש והוא ימשול בה להנהיגה ולהדריכה בדרכיו ולעשות כל מעשיה על פיו, והיותה על הדרך הזה היא סבה גם כן שהיא פטורה מכל זה, כי אלו היתה טרודה לעשות המצוה בזמנה היה הבעל בלא עזר בימים הם, והיתה הקטטה נופלת בהם, ותסור הממשלה המכוונת לתועלתו ולתועלתה עכ"ד, ולפי"ז שפיר מובן סברת הפנ"י דמה"ט אינה פטורה אלא ממצות הגוף דכיון דעליה גופא רמיא החיוב יש לחוש שתמנע מלעשות חובתה לבעלה, משא"כ במצוה דאפשר לקיים ע"י שליח, א"כ שפיר תוכל לעשות חובותיה בבית ולקיים המצוה ע"י שליח, עיין בספר עט סופר (כלל מ"ט פ"א), ועיין בספר יד שאול יור"ד (סי' רס"א) שכתב כע"ז.

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב: ואיתא במדרש פליאה, הרוצה לידע שפנחס זה אליהו יראה מאלה הדברים ע"כ, והוא פליאה.

והנבס"ד, בהקדם לבאר מש"כ רש"י ז"ל, וחצרת, זהו מחלוקתו של קרח, ודי זהב, הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב הזהב שהיה להם עיי"ש, והקשו המפרשים, דלמה הקדים משה רבינו וחצירות דזה קאי על מחלוקתו של קרח, ואח"כ אמר ודי זהב דהוכיחן על מעשה העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם, הלא מעשה העגל היתה קודם המחלוקת דקרח עכ"ק.

והנבס"ד, עפימ"ש"כ בספר שפע קודש (פרשת קרח) לבאר מש"כ החתם סופר (ד"ה בן יצהר) עה"פ ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי וגו', שהסופי תיבות של יצהר קהת לוי יעקב הם אותיות ברית עכ"ד, וצ"ב מה שייכות ברית לכאן, ויתכן לומר, שטענתו של קרח היתה כיון שמשה רבינו היה בו חטא שנתרשל מן המילה, כדכתיב בפרשת שמות (פרשה ד-כ"ד) ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו וגו', לפיכך אינו ראוי להנהיג את עדת ישראל, ולזה אמר קרח כי כל העדה כולם קדושים, היינו שהם נזהרים במצות מילה המורה על בחינה הקדושה כמבואר במסכת שבת (דף ק"ח:), ואילו משה רבינו נתרשל במצות מילה, ולכן אין לו להתנשא עליהם.

אבל כבר אמרו במסכת נדרים (דף ל"א:) ח"ו שמשה נתרשל מן המילה, אלא כך אמור אמול ואצא סכנה היא שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים וגו', אמול ואשהא שלשת ימים הקב"ה אמר לי לך שוב מצרימה, אלא מפני מה נענש משה מפני שנתעסק במלון תחלה (ואח"כ במילה והיה לו להתעסק במילה תחלה) שנאמר ויהי בדרך במלון (ומשמע דמיד שבא מן הדרך נתעסק במלון) עיי"ש.

והטעם שלא נחשב לו חטא מה שלא מל את בנו קודם שהתעסק במלון, יש לומר כיון שבאותה שעה לילה היה, וכמו שהוכיח בספר חוט המשולש בפרשת שמות (שער המים) ממה שנאמר ויהי בדרך במלון, וידוע דכל מקום שנאמר מלון לילה הוא, כדכתיב בפרשת וישלח (פרשה ל"ב-י"ד) וילן שם בלילה ההוא, וכיון דקיי"ל במסכת יבמות (דף ע"ב:), מילה שלא בזמנה אינה

ובספר חידושי הגרשוני (פרשת ויצא) כתב, דלכן אמרינן דיעקב אבינו לא מת ונשאר בחיים יותר מן אברהם ויצחק, משום שהוא נקרא אל עי"ש.

וכבר העירו המפ', דלכאורה י"ל דעשיית העגל ל"ה חטא כלל, לפי"מ דאיתא בשבת (פ"ב), ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבא לאורייתא (שאם יזמינן לדין למה לא קיימתם מה שקיבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס), אמר רבא אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשורוש עי"ש, ולפי"ז כיון דבמדבר היה להם טענת אנוסים כיון דלא קבלוהו את התורה ברצון, שפיר י"ל דחטא העגל ל"ה חטא עכ"ד.

ובספר נחלת בנימין (מצוה כ"ו אות ד) כתב לבאר מה דאיתא במדרש עה"פ ויחן שם ישראל, דא ישראל סבא, דלכאורה צ"ב מאיזה טעם העמיד הקב"ה את יעקב במקום ההוא, אך י"ל, דהנה נתינת התורה היתה בכפיית ההר, ובני ישראל נתקדשו אז בחופה וקידושין, ולכאורה הא איתא במסכת קידושין (דף ב:) אשה בעל כרחה אינה מתקדשת, וא"כ איך חל הקידושין, אך י"ל, דאיתא במסכת כתובות (דף ל"ח:), אב מקבל קידושי בתו בעל כרחה דהתורה זכתה לו עי"ש, ולכן בא יעקב אבינו למתן תורה והוא קיבל את הקידושין, ושפיר נתקדשו ישראל בעל כרחם.

וכ"ז היינו דוקא אי ס"ל יעקב אבינו לא מת כדאיתא במסכת תענית (דף ה:), ואכתי לא יצאת מרשות אביה, אז שפיר בא יעקב למתן תורה וקיבל קידושין בעד בני ישראל בעל כרחם, משא"כ למ"ד (שם) דיעקב אבינו מת, דהכי בכדי ספדו ספדיא וחנטו חנטיא עי"ש, מיתת אב הוציאם מרשות אב לגמרי, ובידם למאן, דהוה להו כקטנה שקידש את עצמה עכ"ד, ומעתה אי ס"ל יעקב אבינו לא מת, אז ליכא טענת מודעא.

ובזה יבואר היטב סדר הכתוב, דעד שלא הוכיחם על מחלקותו של קרח לא היה באפשר להוכיחם על מעשה העגל, די"ל דמעשה העגל ל"ה חטא משום דאיכא טענת מודעא, ולכן הקדים להוכיחם על מחלקותו של קרח שחלק על משה, משום דס"ל דמשה נתרשל במצות מילה, ומינה דס"ל דמילה שלא בזמנה נוהג בין ביום ובין בלילה, וההוכחה לזה דלכן צריכין קרא דאותו לפטור נשים ממ"ע דמילה, ומינה דס"ל לא דרשינן טעמא דקרא, ועכצ"ל דלכן נשא יעקב השתי אחיות משום דאקרי אל, ולפי"ז ס"ל יעקב אבינו לא מת, ומעתה ליכא טענת מודעא, א"כ נפלה אמתלא דידהו בבירא כיון דליכא טענת מודעא, ומעתה מעשה דעגל נחשב לחטא, ולכן הקדים משה חטאם במעשה קרח, דבל"ז י"ל דמעשה העגל לא נחשב לחטא ודו"ק.

ובשו"ת בית יצחק חיוור"ד (ח"א סי' צ"ד אות י') כתב, דבהכרח מש"כ הכלבו זהו רק ע"ד הדרוש, דהרי בכיבוד אב איתא במסכת קידושין (דף ל:), דהאשה פטורה מכבוד אביה משום דרשות אחרים עליה, ואמרינן עלה דאם נתגרשה חייבת בכבודו, והיינו דמה שפטורה מכיבוד הוא רק מפאת שעבודה לבעלה, ולכן כשסר שעבודה לבעלה חייבת בכיבוד, ולפי"ז אי אמרינן דמה שפטורה ממעשהז"ג הוי רק משום דמשועבדת לבעלה, א"כ כמו"כ צ"ל דבנתגרשה או נתארמלה חייבות גם במעשהז"ג, וזה דבר שלא שמענו מעולם, ועכצ"ל דגם היכא דלא שייך טעם זה מ"מ נשים פטורות ממעשהז"ג והיינו משום דלא דרשינן טעמא דקרא עכ"ד, מבואר מזה דסברת הכלבו תליא אי דרשינן טעמא דקרא או לא, וכ"כ בשו"ת שם אריה או"ח (ס"ב), ובספר חמדת ישראל קונטרס נר מצוה (חלק הלארץ אות א').

ונודע קו' המפרשים דהיאך לקח יעקב שתי אחיות, כיון דהאבות שמרו כל התורה עד שלא ניתנה, ובספר כסף נבחר (פרשת וישב) כתב ליישב, עפ"י מש"כ הרמב"ן בפרשת אחרי (פרשה י"ח-י"ח) עה"פ ואשה אל אחותה לא תקח לצרור וגו' וז"ל, ובכאן יפרש הכתוב טעם האיסור, יאמר שאינו ראוי שתקח אשה אל אחותה לצרור אותן זו לזו, כי הן ראויות שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה צרות עכ"ל, ולפי"ז י"ל דהיכא דליכא לצרור שאינה צרה לחברתה שרי, וא"כ אצל רחל ולאה לא היה שום חשש שיהיו צרות זל"ז, שהרי רחל עצמה מסרה הסימנים ללאה כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ג:), ובודאי שלא היתה שנאה ביניהם, וליכא לצרור לגבייהו, ובכה"ג שרי גם ב' אחיות עי"ש.

וכתב בספר יושב אהלים (פ' מקץ ופ' משפטים), דזהו רק למאן דס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז יש לומר דהטעם דאסרה תורה שתי אחיות הוא משום שלא יהיו צרות זו לזו, והיכא דלא שייך הטעם לא שייך האיסור, משא"כ למאן דס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, אין לחלק וגם היכא שיש לומר דאוהבות זו את זו, ג"כ יש איסור דב' אחיות עי"ש.

אך הרדב"ז בשו"ת (ס"ח תרצ"ו) כתב לתרץ, דליעקב היה מותר ב' אחיות שהיה מהמרכבה משכינה הקדושה וצורתו חקוקה בכסא הכבוד ונקרא אל, כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ח:), א"ר אחא א"ר אלעזר, מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל, שנאמר ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלקי ישראל, דאי ס"ל למזבח קרא ליה יעקב אל, ויקרא לו יעקב מיבעי ליה, אלא ויקרא לו ליעקב אל, ומי קראו אל, אלקי ישראל ע"כ הגמ', וכיון דאיסור עריות הוא משום דבפמליא של מעלה הוי זיווגי המדות בבחינת עריות כביכול, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, וכיון שיעקב היה בבחינת אל הותר לו להשתמש בשרביטו של מלך, ושפיר נשא שתי אחיות עכ"ד.

ואיתא במסכת ב"מ (דף ק"ד), אשכחיה רבה בר אבוה לאליהו דקאי בבית הקברות של עובדי כוכבים וכו', אמר לאו כהן הוא מר (דאיכא למ"ד דאליהו הוא פינחס דכתיב ביה קנא קנאתי וכן בפינחס בקנאו את קנאתי), מאי טעמא קאי מר בבית הקברות, אמר ליה לא מתני מר דקברי עכו"ם אין מטמאין, משום דעכו"ם אינן קרויים אדם עיי"ש, ועיין שם בתוס' שהקשו דהאיך החיה בנה של האלמנה כיון שכהן היה עיי"ש, וברבינו בחיי (פרשת פנחס) כתב, דלכן מצינו שנשתטח על בן הצרפית המת לפי שהיה בן עכו"ם עיי"ש.

ובתוס' שם (ד"ה מהו) האריכו אם אליהו היה כהן או לא, והביאו מסדרא אליהו רבה שכתב, דיש אומרים שהיה מבני בניה של לאה ואמר להם איני אלא מזרעה של רחל, ולפי"ז לא היה כהן וכו', ובבראשית רבה (צ"א-ט) עה"פ ותאמר לאה בגד נחלקו שם, דר' נהוראי אמר דאליהו הוא מגד, ור"א אמר משל בנימין, ועמד לפנייהם ואמר להם רבותי למה אתם נחלקים עלי אני מבני בניה של רחל.

וכתבו המפ' דמדרשים אלו נחלקו אם פנחס זה אליהו, דאם אליהו היה כהן שפיר אמרינן דפנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הוא אליהו, אבל שאר המ"ד ס"ל דפנחס אינו אליהו והוא משבטים אחרים.

ולכאורה יש להביא ראייה דעכו"ם קרויים אדם, דאיתא במסכת סוכה (דף כ"ט): דלולב הגזול פסול, והטעם איתא (דף מ"ג) דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', משלכם להוציא את השאול ואת הגזול. והקשו בתוספות (דף ל) דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזול, תיפ"ל דאינו יוצא משום דהו"ל מצוה הבא בעבירה, עכ"ק.

וכתב בשו"ת חלקת יואב (חאו"ח סי' כ"ז) לתרץ, דלכאורה קשה למה אמרינן דהוי מצוה הבא בעבירה, ולא נימא דרשאי לגזול משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת, אך זה טעות משום דהוי עבירה שבין אדם לחבירו, ובעבירה שבין אדם לחבירו לא אמרינן עשה דוחה לא תעשה, דרק בעבירה לשמים אמרינן עשה דוחה ל"ת וכמש"כ השאגת אריה בסוף הל' מצה, אולם כ"ז ניחא רק בסוכה גזולה מישראל, דבזה י"ל דכיון דהוא עבירה שבין אדם לחבירו לא אמרינן עשה דוחה ל"ת והוי מצוה הבא בעבירה.

משא"כ בסוכה גזולה מעכו"ם, לפימ"ש בשו"ת חכם צבי (סי' כ"ז), דהאיסור דגזול עכו"ם אינו מצד עצמו, רק משום שלא נרגיל עצמנו במדות רעות ונבוא לגזול גם מישראל, וא"כ זה לא הוי עבירה שבין אדם לחבירו, כיון דמצד העכו"ם אין בו איסור, ושוב אמרינן עשה דוחה לא תעשה, וליכא בזה מצוה הבא בעבירה, ולפי"ז משום דהוי מצוה בעבירה הוי אמרינן דיצא, ולכן צריך הקרא דלכם לומר דעכ"ז לא יצא משום דלא הוי לכם עיי"ש.

ובספר פתח האהל ערך הריגה (דף כ"ג. מדרש"ס) כתב דזה אי גזול עכו"ם מותר או אסור, תליא בפלוגתא אי ס"ל דעכו"ם קרויים אדם או לא, דלמאן דס"ל בסנהדרין (נ"ט) דעכו"ם קרויים אדם אז אמרינן גזול עכו"ם אסור, ולמאן דס"ל ביבמות (ס"א) דאינם קרויים אדם אז אמרינן גזול עכו"ם מותר עיי"ש, ועיין בספר בנין דוד פרשת מקץ (אות נ"ח), ומדאיצטריך קרא דלכם משום דגזול עכו"ם אסור, ע"כ מוכח מכאן דעכו"ם קרויין אדם.

אמנם אין ראייה מכאן דעכו"ם קרויים אדם, דיש לתרץ קו' התוס' כמש"כ בחידושי חת"ס לתרץ קושית התוס' הנ"ל, עפ"י שיטת הר"ת בספר הישר דבעבירה בשוגג ליכא משום מצוה הבאה בעבירה עיי"ש, ולפי"ז י"ל דאיצטריך קרא באופן דהגזול בידו הוא בשוגג, דבשוגג ליכא פסול דמצוה הבאה בעבירה, ומ"מ מיפסל משום דל"ה לכם, וכ"כ במרדכי ריש פרק לולב הגזול דבשוגג ליכא משום מצוה הבאה בעבירה, ולפי"ז י"ל דגזול עכו"ם מותר, ועכו"ם אינם קרויין אדם.

אך המהרי"ט אלגאזי הלכות בכורות (פ"ח אות ס"ה-ס"ו) ס"ל דגם בשוגג איכא משום מצוה בע"ע, והביא ראייה ממש"כ הרמב"ם בהל' חמץ ומצה (פ"ה-ה"ז) וז"ל, אין אדם יוצא ידי חובתו באכילת מצה שהיא אסורה לו, כגון שאכלה טבל או מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו או שגזלה, זה הכלל, כל שמברכין עליו ברכת המזון יוצא בה ידי חובתו, וכל שאין מברכין עליו ברכת המזון אין יוצא בה ידי חובתו עכ"ל, ומתבאר מדבריו דדין מצוה בע"ע תלוי בדין ברכה, וכיון שהרמב"ם פסק בהל' ברכות (פ"א-ה"ט), דכל האוכל דבר איסור בין בשוגג בין במזיד אינו מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף וכו' עיי"ש, ממילא יש להוכיח דאפילו בשוגג נמי איכא פסול דמצוה הבאה בעבירה, וצ"ע לתוס' הנ"ל שהקשו למ"ל קרא דאינו יוצא במצה של טבל תיפ"ל משום מצוה בע"ע, ואם איתא דבשוגג לא שייך מצוה בע"ע, אלמה הניחו קושייתם בתימא, הלא י"ל דאיצטריך קרא לאוכל מצה של טבל בשוגג, דמשום מצוה בע"ע ליכא כי אם משום איסור טבל, אלא ע"כ דגם התוס' ס"ל דאפילו בשוגג איכא פסול משום מצוה בע"ע עיי"ש, ועיין בספר שד"י חמד כללים מערכת המ"ם (כלל ע"ז אות ח) מה שקיבץ בזה.

ובשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח (סי' רצ"ח) כתב, דזה אי בשוגג אמרינן מצוה הבאה בעבירה או לא תליא אי דרשינן טעמא דקרא, דאיתא שם בגמרא משל למלך וכו', אף הקב"ה אמר אני ה' שונא גזול בעולה ממני ילמדו בני ויבריחו עצמן מן הגזול, דהקב"ה שונא ומרחיק כל דבר עבירה שנמאס הדבר אצלו, ולכן אפילו בשוגג פסול וכדאמרינן בעלמא אדם חותה באכילת איסור, וכיון דעצם העבירה מאוס לפני הקב"ה אין לחלק בין שוגג למזיד וכמ"ש גזול דומיא דפסח ומה לי שוגג מה לי מזיד, אבל למאן דלא דריש טעמא דקרא שפיר י"ל דבשוגג ל"א מצוה הבאה בעבירה, והתוס' קאי למ"ד דרשינן טעמא דקרא עיי"ש.

לפיקרו'נ דדוחה שבת, ור"ע יליף מהא דעם מזבחי וגו' דכהן אפילו באמצע העבודה מפסיק ללמד זכות ולהציל נידון בבי"ד למיתה, כש"כ לפיקרו'נ דדוחה שבת, ור' אלעזר יליף ק"ו ממילה מה מילה שהוא אחד מרמ"ח איברים דוחה שבת ק"ו לכל גופו שדוחה שבת, ר' יונתן בר יוסף אומר כי קודש היא לכם היא מסורה בידכם וכו', ר"ש בן מנסיא אומר ושמרו בני ישראל את השבת אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, א"ר יהודה אמר שמואל אי הואי התם הוה אמינא דידי עדיפא מדידהו, וחי בהם ולא שימות בהם, אמר רבא לכלהו אית להו פירכא לבר מדשמואל דלי"ל פירכא, דאשכחן ודאי ספק מנין עיי"ש.

ובהגדה ברית מטה משה (דף קצ"ח:) כתב, דילפינן תחיית המתים מקרא דכתיב ושמתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, דישאל שהם שומרים התורה יעמדו לתחיית המתים, אמנם אי ילפינן תחיית המתים משאר לימודים, אז הקרא קאי כפשוטו דשכר מצוה בהאי עלמא איכא עיי"ש.

ובאלישיך הקדוש כתב, דלכן לא הוכיחן משה על מי מריבה דכתיב בפרשת חקת (פרשה כ-ג) וירב העם עם משה וגו', וז"ל, כי להיות פי משה המדבר להוכיח בשער אל כללות ישראל לתת חתת אשמותם רבה עליהם בעיניהם, על כן הס שלא להזכיר מסה ומריבה ותבערה וקברות התאווה, והענין, כי הלא במסה ומריבה הנה גם עליו ערבה כוס חמתו יתברך באומר על המים יען לא האמנתם בי וגו' ואיך תפול חתת תוכחתו עליהם, אם תחלת דברי פיהו יזכיר מה שלקה גם הוא ויתעבר גם בו ה' עיי"ש.

ובספר יציב פתגם (פרשת חקת) עה"פ יען לא האמנתם בי וגו' כתב להבין סיבת הדבר שהכה משה את הסלע במטהו, ולא קיים את ציוויו של הקב"ה לדבר אל הסלע, דכוונתו היתה להראות לישראל את כח הצדיקים חכמי התורה שמעשיהם גדולים יותר ממעשי הקב"ה, ואילו היה רק מדבר אל הסלע להוציא מימיו לא היה בכך אלא מעשה הקב"ה בלבד. ולכן הכה את הסלע שיצורף לזה מעשה הצדיקים, ולמד משה לעשות כן, דאיתא במדרש תנחומא פ' תזריע (ס"ה), מעשה ששאל טורנוסורפוס הרשע את ר' עקיבא, איזו מעשים נאים של הקב"ה או של בשר ודם, א"ל של בשר ודם נאים, א"ל למה אתם מולין, א"ל אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני, ולכך הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בני אדם נאים משל הקב"ה, הביא לו ר"ע שבלים וגלוסקאות, א"ל אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה ידי אדם אין אלו נאים יותר מן השבלים וכו' עיי"ש.

וביאר המפרשים עפי"מ דאיתא במסכת כתובות (דף ה), דגדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ עיי"ש, ולכך חפץ הקב"ה שיהא גמר שלימות האדם במעשי בני אדם דייקא עכ"ד היציב פתגם.

ובזה יבואר המדרש, הרוצה לידע שפנחס זה אליהו, דלכאורה קשה דאיך שייך לומר שפנחס זה אליהו, דא"כ היאך היה רשאי לטמא עצמו כדי להחיות את הילד, דאי"ל משום דקברי עכו"ם אינן מטמאין משום דאינן קרויים אדם, דהלא מקרא דלכם מוכח דגזל עכו"ם אסור משום דגם עכו"ם נקראים אדם, דאינן לתרץ קושית התוס' דהנפמ"נ הוא דבשוגג ל"א מצהב"ע, דהא אי ס"ל דדרשינן טעמא דקרא אז גם בשוגג אמרינן מצוה הבא בעבירה.

ולכן מתרץ יראה מאלה הדברים, דחזינן דמשה הצריך להוכיחם על מעשה קרח קודם למעשה העגל, דרק לשיטתם דס"ל לא דרשינן טעמא דקרא איכא חטא דמעשה העגל, ובלא"ה לא היה יכול להוכיחם על מעשה העגל משום דיש להם טענת מודעא, וכיון דמוכח מכאן דלא דרשינן טעמא דקרא, ובשוגג ל"א מצהב"ע, שוב יש לתרץ קושית התו' דלכן בעינן הקרא דלכם דנפמ"נ היכא שעבר בשוגג, ואינו ראיה מכאן דגזל עכו"ם אסור, וי"ל דגזל עכו"ם מותר משום דעכו"ם אינן נקראים אדם, וקברי עכו"ם אינן מטמאין, ושפיר יש לומר דפנחס הוא אליהו ודו"ק.

(ב) עוי"ל, דבתוס' שם (ד"ה אמר) כתבו, תימה לר"י, איך אפשר לומר דאליהו הוא כהן, א"כ היאך החיה בנה של האלמנה כיון דהיה כהן, וכתיב ויתמודד על הילד וגו', ותירצו ד"ל שהיה ברור לו שיחיהו לכך היה מותר משום פיקוח נפש עכ"ד.

ובספר ים התלמוד עמ"ס ב"ק בהקדמה (אות י"ט) הקשה, לפי"מ דאיתא במסכת יומא (דף פ"ה:) דפקוח נפש דוחה שבת, משום דכתיב וחי בהם ולא שימות בהם, ופירש"י ולא שימות בהם דכיון שמת פטור מן המצות, וא"כ קשה על הא דכתבו התוס' דלכן היה מותר לטמא את עצמו משום פקוח נפש, דזה שייך היכא כשהוא חי עתה, שפיר אמרינן דפקוח נפש דוחה שבת כיון שעתה הוא חי וחייב במצות, אבל אם הוא עתה מת ופטור מן המצות, לא שייך לומר דפקוח נפש זה ידחה איסור טומאת הכהנים, דכיון שהוא מת כעת ופטור הוא מן המצות עכ"ק.

וכתב לתרץ, דלפי"מ דילפינן שם דפקוח נפש דוחה שבת, מהקרא ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת, אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, לפי"מ שפיר אמרינן דכיון שאליהו ידע שבדאי יחיה וישמור מצות הרבה, ע"כ חילל מצות כהונה כדי שישמור זה מצות הרבה עכ"ד.

ואיתא במסכת יומא (דף פ"ה), וכבר היה ר' ישמעאל ור"ע וראב"ע מהלכין בדרך וכו' נשאלה שאלה זו בפניהם, מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת, דר' ישמעאל יליף בק"ו מבא במחותרת שהוא ספק נפשות הותרה שפיכת דמים וכו' ק"ו

מילה מורה על ענין דמעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ, לכן דבר זה לא היה שייך כלל עד שיהיה הציווי מן השם לעשות, ולכן לא מל אברהם אבינו ע"ה מעצמו עד שיהיה הציווי עליו מאת השי"ת לעשות עיי"ש, ולפי"ז ליכא הוכחה ממה שהאדם לא נברא מהול דמקבלין גרים.

ובהואיל משה פרשת ויקרא (אות ח) הבאנו מש"כ כ"ק האדמו"ר מצאנו-זעוויהל זצ"ל (פרשת לך שנת תש"ס) לפרש, מה דאיתא במסכת יבמות (דף מ"ז), גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר, אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דווים סחופים ומטורפים ויסורין באים עליהם וכו' עיי"ש, והנה הא דצריכים לומר להם כן, משום שמא יחזרו לסורם בראותם כשנתגיירו באים עליהם כל היסורים האלה, כדאיתא במסכת יבמות (דף מ"ח) מפני מה גרים בזמן הזה מעונין ויסורים באים עליהם, ולא הגינו עליהם המצוות שקיימו כשנתגיירו, וע"כ הא דלא הגינו עליהם המצוות והמעש"ט שעשו, משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא.

ולפי"ז יצא לידון בדבר החדש דזה דמקבלין גרים או לא, והיינו משום דחיישינן שמא יחזרו לסורם כשיבא עליהם יסורים, יהא תלוי אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא או לא, דאי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, ליכא למיחש דלמא יבאו עליהם יסורים כשיקיימו המצוות, וגם שמא יחזרו לסורם, דהוה כספק ספיקא, דמסתברא שלא יבאו עליהם יסורים, ויקבלו שכר מצוותם בהאי עלמא, ומשו"ה שפיר אמרינן דמקבלין גרים, אבל אי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ולא יגיין עליהם המצוות שקיימו, א"כ מילתא דשכיחא הוא שיבאו עליהם יסורים ושמא יחזרו לסורם, ומשו"ה אין מקבלין גרים עכ"ד.

ובזה יבואר המדרש, הרוצה לידע שפנחס זה אליהו, דלכאורה קשה דאיך שייך לומר שפנחס זה אליהו, דא"כ היאך היה רשאי לטמא עצמו כדי להחיות את הילד, דאי"ל דמותו משום פקוח נפש, דזה שייך רק כשאדם חי וחייב במצות אמרינן דדוחה כל המצוות, אבל כאן שהילד כבר מת ופטור הוא מן המצוות לא שייך לומר דפקוח נפש דוחה כל המצוות, ועי"ז קאמר המדרש יראה מאלה הדברים, דחזינן דמשה לא הוכיחן על מי מריבה, משום דגם עליו ערבה כוס חמתו, ולפי"ז י"ל דגדולים מעשה שמים ממעשה צדיקים, והטעם דאדם לא נברא מהול, כדי לתת פתח לגרים שלא יתביישו לכנוס תחת כנפי השכינה, ומינה דמקבלין גרים, וס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, וילפינן לה מדכתובי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וע"כ דפקוח נפש דוחה שבת ילפינן לה מהקרא דושמרו בני ישראל את השבת, ואז שפיר י"ל דכיון דאליהו ידע שבודאי יחיה וישמור מצות הרבה, ע"כ חילל מצות כהונה כדי שישמור זה מצוות הרבה, ושפיר יש לומר דפנחס זה אליהו ודו"ק.

ואיתא בילקוט שמעוני פרשת משפטים (אות שמ"ט), וגר לא תונה ולא תלחצנו וגו', חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן צ"ט שנה, שאילו מל בן שלשים או בן עשרים לא היה גר יכול להתגייר מבן שלשים ומעלה, לפיכך גלגל הקב"ה עמו עד שהגיעו לצ"ט שנה שלא לנעול דלת בפני הגרים הבאים וכו' עיי"ש.

ולפי"ז כתב בספר דברי שמואל (סו"פ לך לך) לפרש הפסוקים ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו וגו' בעצם היום הזה נימול אברהם, ר"ל דוקא בעצם היום הזה שהוא בן צ"ט שנה הובחר אברהם לימול עצמו ולא קודם לזמן זה, ומפרש הכתוב מילתא בטעמא ולמה באמת נימול בן צ"ט שנה ולא בן כ' או ל' שנה, ומפרש הכתוב מאת בן נכר נמלו אתו ר"ל כדי שגם בני נכר יכולים להתגייר ג"כ ולימול ג"כ אף בן צ"ט שנה, דאם היה אברהם נימול כשהיה בן כ' או ל' שנה אז לא היה יכול בן נכר לימול אלא דוקא ג"כ לכ' או לל' שנה כמו אברהם ולא לבן יותר מכ' או ל', כי סבר שמא לא יועיל לגרים מזו והלאה, אבל עכשיו באשר נימול בעצם היום הזה שהוא צ"ט שנה, ע"כ גם בני נכר יכול לימול עצמו אף אם יהיה בן מאה שנה כמו שנימול אברהם עכ"ד.

ובספר ילקוט יצחק פרשת לך (אות ג) כתב וז"ל, טעם שלא נשלם האדם מן הבטן להיות מהול ומשלים עצמו ביד האדם, כדי לתת פתח לגרים שלא יתביישו לכנוס תחת כנפי השכינה בהיות השלמתם על ידי בשר ודם עכ"ל, הרי לן הטעם כדי ליתן מקום לאומות העולם להתגייר, שאם היה המילה והיהדות נקבע מבטן ומלידה היו נמנעין מלהתגייר, ועיין בילקוט שמעוני פרשת וירא (פסוק א) שכתב וז"ל, אמר אברהם, אחר שמלתי עצמי הרבה גרים באים להדבק לזאת אות הברית עכ"ל, ומוכח מכאן דלכן לא נברא האדם מהול, כדי לתת פתח לגרים, הרי דמקבלין גרים.

והבאנו מה דאיתא במדרש תנחומא, דלכן לא נברא האדם מהול, מפני שמעשה בני אדם נאים משל הקב"ה עיי"ש, וביארו המפ' עפי"מ דאיתא במסכת כתובות (דף ט), דגדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, ולכן חפץ הקב"ה שיהא גמר שלימות האדם במעשי בני אדם דייקא.

ועד"ז ביאר בספה"ק קדושת לוי (פרשת וירא) טעם הדבר דכל המצוות קיים אברהם אבינו ע"ה מעצמו ורק במצות מילה לא קיים רק עד שהיה הציווי מן השם עליו, והיינו דכיון דהמילה מורה על חשיבות מעשי האדם דגדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, והנה באמת האב לאהבת בנו ולחייבתו יכול לומר לבנו מעשיך יהי חביבים וחשובים ממעשי, אבל שהבן יאמר לאב אעפ"י שיודע שהאב אוהב אותו ומחבבו חיבה יתירה, מעשה גדול ממעשיך, זה לא יתכן כלל והוא חוצפה יתירה ח"ו שהבן יאמר כך מעצמו, ולכן כיון דמצות

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב: ופירשו"ל וחצרות זהו מחלוקתו של קרח, ודי זהב הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב הזהב שהי' להם, והקשו המפרשים דלמה הקדים משה רבינו וחצירות דזה קאי על מחלוקתו של קרח, ואח"כ אמר ודי זהב דהוכיחן על מעשה העגל שעשו בשביל רוב זהב שהי' להם, הלא מעשה דעגל היתה קודם המחלוקת דקרח עכ"ק.

והנבס"ד, דאיתא במסכת חגיגה (דף י"ד), שר חמשים, אל תקרי שר חמשים אלא שר חומשין, זה שידוע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה, דבר אחר שר חמשים, כדרכי אבהו דאמר רבי אבהו מכאן שאין מעמידין פרנס על הצבור פחות מחמישים שנה עיי"ש, ולפי"ז לכאורה תקשי על קרח, דאיך רצה להיות פרנס על הצבור הלא היה אז פחות מחמישים שנה, שהרי קרח היה מטועני הארון, וכתוב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד, ואין מעמידין פרנס על הצבור פחות מחמישים שנה, ועכצ"ל דקרח דריש שר חמשים למי שידוע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה ולזה היה לו מקום לחלוק על משה אף דהוה פחות מחמישים שנה, (ועיין ביקהל שלמה).

ואיתא בשבת (קט"ו), תנו רבנן, ויהי בנסוע הארון ויאמר משה, פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות (להבדילה מן הסמוכות לה) מלמעלה ומלמטה (בתחלה ובסוף ויהי בנסוע הארון), לומר שאין זה מקומה (שאינה ראויה לכאן דלאו בהליכות מסעות משתעי לעיל מינה אלא בדגלים היתה ראויה ליכתב בפרשת במדבר סיני), רבי אומר לא מן השם הוא זה (לא זה השם של טעמי הסימניות דמקומה היא דפרשה זו בתחלת מסע שנסעו מהר סיני דאיירי לעיל מינה ויהי בחודש השני בשנה השנית בעשרים לחדש נעלה הענן וגו'), אלא מפני שספר חשוב הוא בפני עצמו. כמאן אזלא הא דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן, חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה (דפרשה זו ספר לעצמו נמצא שלמעלה ספר לעצמו ושלמטה ספר לעצמו והואל וזה מקומה נמצא ספר וידבר נחלק לג' ספרים), כמאן כר', מאן תנא דפליג עליה דר', רשב"ג הוא, דתניא רשב"ג אומר, עתידה פרשה זו (לעמוד יהיו כל הפורענות בטלין ולא ידאגו לפרענות ויצר הרע בטל) שתיעקר מכאן ותכתב במקומה, ולמה כתבה כאן כדי להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שנייה, פורענות שנייה מאי היא ויהי העם כמתאוננים, פורענות ראשונה ויסעו מהר ה' וא"ר חמא בר' חנינא שסרו מאחרי ה' (בתוך ג' ימים למסעם התאוו האספסוף תאוה להתרעם על הבשר כדי למרוז בהקב"ה), והיכן מקומה, אמר רב אשי בדגלים.

ובהגדה של פסח ברית מטה משה (דף רע"ט) כתב, דפלוגתא הנ"ל אי איכא חמשה חומשי תורה או שבעה תליא בזה, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), אמר ר"ל מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, ה"א יתירה למ"ל (מאי שנא דכתיב ה"א ביום גמר מעשה בראשית), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם מקבלין ישראל את התורה אתם מתקיימין ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו עיי"ש.

וברש"י עה"ת פרשת בראשית (פרשה א-ל"א) כתב, הוסיף הכתוב ה"א בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו ישראל חמשה חומשי תורה עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל דאיכא חמשה חומשי תורה אז שפיר דרשינן דהוסיף ה"א בהששי לומר דהיה תנאי בבריאת העולם, משא"כ אי ס"ל דאיכא שבעה ספרי תורה לא יתכן לדרוש כנ"ל, וס"ל דלא היה תנאי בבריאת העולם עיי"ש.

ובספר נחלת בנימין (מצוה ל"ו אות ד) העיר בהא דאמרינן דהקב"ה התנה תנאי במעשה בראשית, דהיאך חל התנאי בשעת בריאת העולם, הרי בדיני התנאים צריך שיקדים התנאי למעשה, ואם הקדים המעשה לתנאי תנאי בטל ומעשה קיים כמבואר במסכת ב"מ (דף צ"ד), ואחז"ל דבמאמר ראשון נברא העולם, ובהכרח דהתנאי היה לאחר שכבר נבראו שמים וארץ, והו"ל מעשה קודם לתנאי ובכה"ג לא מהני התנאי עכ"ק.

ובספר אור תורה פרשת בראשית (אות ח) הביא מספר זרע אברהם לתרץ, עפי"מ דאיתא במסכת חגיגה (דף י"ב) שהארץ מאמצעיתו נברא והיתה מתרחבת והולכת כשני פקעיות של שתי, וכ"ה במדרש בראשית רבה (פרשה ה-ח) דלכן נקראת ארץ שרצתה לעשות רצון קונה, וא"כ י"ל דמיד אחר שנברא טבור העולם (אבן השתייה שמשם הושתת העולם כמבואר במסכת יומא דף נ"ד) התנה הקב"ה התנאי ושפיר חל התנאי על חלק העולם שהיתה מתרחבת והולכת דלגבה הו"ל תנאי קודם למעשה.

ובזה תירץ באו"ת (אות ט) קושיית המפ' בהא דניתנה תורה על הר סיני משום דאין לך הר שלא עבדו ע"ז כמבואר במסכת ע"ז (דף מ"ח), והקשו דא"כ מדוע לא ניתנה תורה על הר המוריה דנבנה עליו ביהמ"ק דבדודאי לא נעבד בו ע"ז דא"כ היה אסור לגבוה, ולהנ"ל מבואר דהנה אמרו חז"ל דכפה הקב"ה הר כגיגית וכו', וביארו המפ' דהיינו משום התנאי שיחזור העולם לתוהו ובוהו, ומעתה מובן דמשו"ה לא ניתנה התורה בהר המוריה כיון שהתנאי לא חל רק על אותו חלק בעולם שהיה מרחיב והולך אחר התנאי, משא"כ הר המוריה מקום המקדש ששם הושתת העולם וכבר נבראה קודם התנאי לא חל עליה התנאי, שהרי אצלה היה התנאי דלאחר מעשה, ולכך לא היה שייך לכפות את הר המוריה לאיים עליהם משום התנאי, שהרי באותו מקום לא חל התנאי, ולכן ניתנה התורה דווקא על הר סיני עיי"ש.

מבואר מזה דהך דאמרינן דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, א"ש רק להמ"ד דעולם מאמצעיתו נברא, דאז שפיר י"ל דחל התנאי שהתנה אחר שהתחיל בריאת העולם טרם שהיה מרחיב והולך, דהו"ל תנאי קודם למעשה דהתנאי קיים, משא"כ להמ"ד דעולם מצדדין נבראו, נמצא דהתנאי היה רק אחר שנברא העולם, ובכה"ג לא חל התנאי דהו"ל מעשה קודם לתנאי.

ובגליון ישראל סבא (גליון ס"ח דרוש לשבת הנוכה) כתב השפע חיים זצ"ל, דזה אי העולם מאמצעיתו נברא או מן הצדדין נברא, תליא במחלוקת ב"ש וב"ה במסכת חגיגה (דף י"ב), אי שמים נברא תחלה או הארץ נברא תחלה, דאיתא (שם) דבשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי, עד שגער בו הקב"ה והעמידו, שנאמר עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו עיי"ש, ומבואר במד"ר בראשית (פרשה א-ט"ו) דאמר רשב"י דשמים וארץ נבראו כאלפס וכסויה וכו' עיי"ש, ולכן למ"ד דהארץ נברא תחלה שפיר י"ל דתחילת הבריאה היה באמצע העולם, והיה מרחיב והולך עד שהקב"ה העמידה, משא"כ למ"ד דשמים נברא תחלה, וא"כ מיד בתחלה הוקף הארץ כמין כיסוי א"כ לא שייך לומר שהארץ היה מרחיב והולך, ולדידיה בהכרח צ"ל דמן הצדדין נברא העולם עיי"ש.

ובספר דברי יואל פ' לך (דף ר"ט) כתב, דזה אי חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, תליא במחלוקת שמעון העמסוני ור' עקיבא במסכת פסחים (דף כ"ב) אי דרשינן את לרבות תלמידי חכמים, דר"ע דריש את לרבות תלמידי חכמים עיי"ש, ולכאורה כיצד יתכן לדמות יציר ליוצאו, והיתכן לכלול בהדי מורא שמים גם יראת תלמיד חכם, שאם כל מעלתו הרי הוא בשור ודם יליד אשה, אך אי אמרינן חולקין כבוד לתלמיד במקום רבו משום דמגדלות העבד ניכר גדלות רבו, שפיר מוכן דנכלל מורא הת"ח גבי מורא שמים להורות דבמה שמתיראים מהת"ח מחמת קירבתם אל ה' לעשות רצונו ולעסוק בתורתו, בכך מתגדל ומתייקר כבוד שמים, ולכן אי דרשינן את לרבות ת"ח הנכלל מורא ת"ח בהדי מורא השכינה ממילא שמעינן מינה דחולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, אך אי לא דרשינן את ה"א תירא וגו' משום דלא שייך לכלול בהדי יראת האדון ממ"ה ית"ש כל יראה זולתו, דליתא להאי סברא שמגדולת העבד ניכר גדולת רבו, א"כ כמו כן אין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, ובזה תליא מחלוקת שמעון העמסוני ור"ע עכ"ד.

ובזה יבואר, דאם לא היו ישראל חוטאים בעדת קרת, הו"ל אמתלא על חטא העגל דהיו יכולין לומר דאיכא טענת מודעא, ואע"ג דע"ז הוא משבע מצוות ב"נ, מ"מ הרי אותו מעשה לא היה ע"ז ממש כי לא עשו רק בשיתוף, אבל כיון דחטאו בעדת קרת, דרצה להיות פרנס על הציבור אף דהיה פחות מחמישים שנה, משום דס"ל דקרא דשר חמישים אתיא למי שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה, ומינה דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, והתנאי חל דס"ל עולם מאמצעיתו נברא, וארץ נברא תחילה, ולא דרשינן את, ואין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, ולפי"ז ב"נ מוזהר על השיתוף, ולכן כעת הוכיחם על מעשה העגל ודו"ק.

(ב) עוי"ל, עפ"מ ש"כ רשיז"ל, דלכן כתיב אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וז"ל, אלו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך, אלו היינו שם היינו משיבים אותם, לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן מי שיש לו תשובה ישיב עכ"ד.

ולכאורה צריך לבאר, מדוע כשהוכיחם משה על חטא העגל כפירש"י עה"פ ודי זהב, לא אמרו לו דבמעשה העגל הו"ל פגם גם למרע"ה במה ששיבר את הלוחות ועבר על לא תעשון כן לה' אלוקיכם, אך יש לומר, דאיתא במדרש רבה (שמות פרשה מ"ג-א), בשעה שעשו ישראל אותו מעשה, ישב הקב"ה עליהם בדין לחייבם, שנאמר הרף ממנו ואשמידם, ולא עשה אלא בא לחתום גזר דינן שנאמר וזבח לאלהים יחרם, מה עשה משה, נטל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה כדי להשיב חמתו, למה הדבר דומה, לשר ששלח

ובגליון ישראל סבא (גליון ס"ח דרוש לשבת הנוכה) כתב השפע חיים זצ"ל, דזה אי העולם מאמצעיתו נברא או מן הצדדין נברא, תליא במחלוקת ב"ש וב"ה במסכת חגיגה (דף י"ב), אי שמים נברא תחלה או הארץ נברא תחלה, דאיתא (שם) דבשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי, עד שגער בו הקב"ה והעמידו, שנאמר עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו עיי"ש, ומבואר במד"ר בראשית (פרשה א-ט"ו) דאמר רשב"י דשמים וארץ נבראו כאלפס וכסויה וכו' עיי"ש, ולכן למ"ד דהארץ נברא תחלה שפיר י"ל דתחילת הבריאה היה באמצע העולם, והיה מרחיב והולך עד שהקב"ה העמידה, משא"כ למ"ד דשמים נברא תחלה, וא"כ מיד בתחלה הוקף הארץ כמין כיסוי א"כ לא שייך לומר שהארץ היה מרחיב והולך, ולדידיה בהכרח צ"ל דמן הצדדין נברא העולם עיי"ש.

ואיתא במסכת חגיגה (דף י"ב), שאל ר' ישמעאל את ר' עקיבא כשהיו מהלכין בדרך, אמר לו אתה ששימשת את נחום איש גם זו עשרים ושנים שנה שהיה דורש כל אתין שבתורה, את השמים ואת הארץ מה היה דורש בהן, אמר לו אילו היה נאמר שמים וארץ הייתי אומר שמים וארץ שמו של הקב"ה, עכשיו שנאמר את השמים ואת הארץ שמים שמים ממש ארץ ארץ ממש, את הארץ למה לי, להקדים שמים לארץ (דאי לא כתיב את הוה אמינא כאחת נבראו אלא שאי אפשר לקרות שני שמות כאחת להכי כתב את להקדים) עיי"ש.

ולכאורה י"ל דחטא העגל ל"ה חטא כלל, לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח) ויתצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה עליהם הקב"ה את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם, א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא ונפירש"י שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה שקבלוה באונס], אמר רבא אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב קימו וקבלו וכו', עיי"ש, וכתב החדושי הריטב"א דלפי"ז ל"ש לרון אותם במדבר על חטא העגל דהלא היה להם אז טענת אנוסים, שהרי עדיין לא היה אז הקבלה ברצון עכ"ד, ואע"ג דע"ז הוא משבע מצוות ב"נ, מ"מ הרי אותו מעשה לא היה ע"ז ממש כי לא עשו רק בשיתוף, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"א) אלמלא וי"ו שבהעלוך וכו', ולכמה שיטות ב"נ לא נצטוו על השיתוף א"כ אין לחשוב להם חטא כלל.

ובספר יציב פתגם (פרשת כי תשא) כתב לבאר ביסוד הדבר אם בני נח מוזהרין על השיתוף, ובהקדם מש"כ הרמב"ם בהל' ע"ז (פ"א-ה"א), כי טעותם של העובדי כוכבים ומזלות נמשך מזה, שאמרו הואיל והאלקים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום, וחלק להם כבוד והם שמיים המשמשים לפניו, ראויין הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד עיי"ש, וכתבו המפ', שזה על דרך מה שאמרו חז"ל במסכת ב"ב (דף ק"ט) לחד מ"ד דחולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, דזה מכבודו של הרב כשחולקין כבוד לתלמידו, דלסברא זו יש מקום לומר כי ע"ז בשיתוף הו"ל נמי

שיצאו ממצרים, ומעתה צריכין כפרה על מעשה העגל, אבל אי נימא דטענת המלאכים מופרכת בלאו הכי, ולא היה להם מקום לתבוע התורה, אז שפיר י"ל דאנכי ה' אלקיך נאמרה רק למשה ולא לכלל ישראל, ושפיר יש להם אמתלא על מעשה העגל.

אך י"ל הטעם דהתורה לא ניתנה להמלאכים, כמש"כ בספר שארית יעקב (פ' במדבר) להשיב על טענת המלאכים, דאיתא במסכת שבת (סג), אמר ר"ל מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, ה"א יתירה למ"ל (מאי שנא דכתיב ה"א ביום גמר מעשה בראשית), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם מקבלין ישראל את התורה אתם מתקיימין ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו, (הששי משמע הששי המיוחד במקום אחר, כדאמרינן בחולין (דף צ"א). הירך המיומנת, אף כאן ויהי ערב ויהי בקר של גמר מעשה בראשית תלוי ביום הששי והוא ששה בסיון שנתנה בו תורה) עיי"ש, ולפי"מ דקיי"ל בחו"מ (ס' קע"ה סכ"ו) דאם הלוקח רוצה לבנות בה בתים, ובן המיצר רוצה לזוועה, הלוקח זוכה משום ישוב הארץ ואין בה דין בן המיצר, וכיון דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית אם מקבלים ישראל התורה מוטב ואם לאו יחזרו לתוהו ובוהו, א"כ שפיר קבלו ישראל התורה דישוב הארץ עדיפא מבן המיצר עכ"ד.

ואיתא בנדרים (ל"ב), תניא, רבי אומר גדולה מילה שאלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, ופליגא דר' אליעזר דאמר ר' אליעזר גדולה תורה שאילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי עיי"ש. ולכאורה י"ל דפליגי אי מילה שלא בזמנה נוהג רק ביום ולא בלילה, או נוהגת בין ביום ובין בלילה, דעיין בתוס' יו"ט שם שהעיר דהאיך אפשר לומר דהקרא אם לא בריתי יומם ולילה וגו' קאי על מילה, דהרי כתיב אם לא בריתי יומם ולילה, והלא מצות מילה אינה נוהגת רק ביום ולא בלילה, ועכצ"ל דאיתא כהמ"ד ביבמות (פ"ב): דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה, ולכן שפיר י"ל דקאי על מצות מילה דהא מילה שלא בזמנה שפיר נוהג בלילה עיי"ש, ולפי"מ י"ל דרבי ס"ל דמילה שלא בזמנה נוהג בלילה ושפיר יש לאוקמי הקרא דאם לא בריתי על מצות מילה, ולכן קאמר דאילמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ, משא"כ ר' אליעזר ס"ל כהמ"ד דמילה שלא בזמנה אינה נוהגת אלא ביום, ולפי"מ א"א לומר דקאי על מצות מילה וע"כ דקאי על תורה.

ובספר כסף נבחר (פרשת תצא) כתב, דזה דפליגי בקרא אם לא בריתי יומם ולילה וגו', אי קאי על תורה או על מילה, תליא בזה, דאיתא בשבת (דף פ"ח), אמר ר"ל מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, ה"א יתירה למ"ל (מאי שנא דכתיב ה"א ביום גמר מעשה בראשית), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם מקבלין ישראל את התורה אתם מתקיימין ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו, [הששי משמע הששי המיוחד במקום אחר, כדאמרינן בחולין (דף צ"א). הירך המיומנת, אף כאן ויהי ערב ויהי בקר של גמר מעשה בראשית תלוי ביום הששי והוא ששה בסיון שנתנה בו תורה] עיי"ש.

לקדש אשה עם הסרסור, הלך וקלקלה עם אחר, הסרסור שהיה נקי מה עשה, נטל את כתובתה מה שנתן לו השר לקדשה וקרעה, אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש, כך עשה משה כיון שעשו ישראל אותו מעשה נטל את הלוחות ושרבן וכו' עיי"ש, ולפי"מ יפה עשה משה במה ששיבר הלוחות,

ולכאורה יש להעיר, דאיתא בשמות רבה (פרשה מ"ג-ה), אמר ריב"ל בשם רשב"י, פתח של תשובה פתח לו הקב"ה אנכי ה' אלקיך בסיני למשה (פתחון פה הכין לו הקב"ה למשה שיהיה לו מה להשיב), בשעה שעשו ישראל העגל היה משה מפיס את האלקים ולא היה שומע לו וכו', אמר משה, רבון העולם, כך אמרת בסיני אנכי ה' אלקיך, אלקיכם לא נאמר, לא לי אמרת, שמא להם אמרת ואני בטלתי את הדיבור אתמהא לי, הוי ויחל משה וגו', וכן הוא לקמן (פרשה מ"ז-ט), אמר משה לפני הקב"ה, למה אתה כועס עליהם לא שעשו עבודת כוכבים לא צויתם, אמר לו הקב"ה, בדיבור שני לא אמרתי לא יהיה לך, אמר לפניו לא צוית אותם, לי צוית, שמא אמרת להם לא יהיה לכם לי צוית וכו' עיי"ש, ולפי"מ לא צריך משה לשבור הלוחות, ואף דע"ז הוא משבע מצוות בני נח, וגם לפני קבלת התורה כבר הוזהרו עליה, מ"מ כיון דלא עשו אלא על ידי שיתוף, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג), אלמלא וי"ו שבהעלון לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט, שאיוו אלהות הרבה, ובתוס' (שם) ד"ה אסור מבואר שב"נ לא הוזהרו על שיתוף שם שמים ודבר אחר, ועיין באו"ח (ס' קנ"ו) מש"כ הרמ"א, ובפתחי תשובה יור"ד (ס' קמ"ז סק"ב) כתב, שכן מבואר בדברי הדרכי משה והש"ך (ס' קנ"א סק"ז), ומעתה לפי דיני ב"נ לא היה בהם כל עון.

ובספר משען המים (פרשת בראשית) ד"ה ובאופן אחר כתב, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ה), אמר ר' יהושע בן לוי, בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאה"ש לפני הקב"ה, רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, אמר להם לקבל תורה בא, אמרו לפניו חמדה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים וכו', אמר לפניו, רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה, אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אמר להן כלום למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם וכו' עיי"ש, ולפי"מ כל זה נכון לדחות דבריהם רק אם אמירת אנכי ה' אלקיך וגו' נאמרה לכל עדת ישראל, אבל אי נימא דאמירת אנכי ה' אלקיך נאמרה רק למשה רבינו עצמו, א"כ כיון שמרע"ה לא היה בשעבוד מצרים, ממילא לא היה מקום לדחות את מלאכי השרת בהאי טענה למצרים ירדתם ולפרעה השתעבדתם.

ומעתה לפי"מ אם היה צריך לדחות את מלאכי השרת מקבלת התורה משום שלא היו במצרים, א"כ לא שייך לומר שמרע"ה ימליץ על בני ישראל לומר לי צוית ולא להם, דהרי הוא עצמו דחה את המלאכים דהתורה לא שייך להם בשביל שלא היו במצרים, ולפי"מ עכצ"ל דאמירת אנכי ה' אלקיך וגו' נאמרה לבני ישראל

וקרבן של שותפים שנקרב בלא ידיעת שותף אחד, אותו חלק פסול, כמש"כ התוס' במסכת קידושין (דף כ"ג:) ד"ה דאמר רב הונא, דזה אי קרבן פסול להקרבה בלא ידיעת בעלים תליא אי ס"ל דכהנים הוי שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, דאי ס"ל דהוי שלוחי דרחמנא הקרבן כשור אף בלא ידיעת הבעלים כיון שהקב"ה הוא המשלח והקב"ה יודע בו, משא"כ אי ס"ל דכהנים הוי שלוחי דידן צריך המשלח לידע מהקרבת הקרבן, ולכן קרבן בלא ידיעת הבעלים פסול.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל:), דשלשה שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו עיי"ש, וכיון ששרה אמנו היתה שותף ביצחק והיא לא ידעה שאאע"ה לקחו לקרבן, נמצא שהיה יצחק פסול להקרבה עיי"ש, ולכאורה מוכח מכאן דכהנים המה שלוחי דידן.

אך לפימש"כ בספר פלח הרימון (כלל ג' ואופן ה'), די"ל דלכן לא נשחט יצחק בעת העקידה, דידוע דגם הקב"ה שומר תורתו כדאיתא בירושלמי (ר"ה פ"א) עה"פ ושמרו את משמרת, והנה הקב"ה צוה לנו בתורה ומזרעך לא תתן להעביר למולך לצורך קרבן, ולפי"ז בלתי אפשר היה לשחוט את יצחק, אבל זהו דוקא אם נאמר דישמעאל לזרע אברהם יחשב, כי אמרו חז"ל במסכת סנהדרין (דף ס"ד:), אמר רב אחא בריה דרבא, העביר כל זרעו למולך פטור, שנאמר ומזרעך לא תתן להעביר למולך, מזרעך ולא כל זרעך עיי"ש, וא"כ אי ישמעאל לא מיקרי זרע אברהם או ודאי יצחק היה כל זרע, והיה מן הראוי לשוחטו דבכה"ג לא אסרה התורה, אבל אם ישמעאל נמי זרע אברהם יחשב, ויצחק היה מקצת זרעו שאסרה רחמנא כה"ג, ובלתי אפשר היה לשוחטו עיי"ש.

ובספר אור תורה (פ' לך אות מ"ט) כתב, די"ל דכיון דאאע"ה לא קיים עדיין מצות פו"ר, שוב י"ל דלא שחררה, ועכ"ז לא עשה איסור, משום דעשה דפו"ר דוחה הלאו דלא תהיה קדשה עיי"ש.

אך י"ל דע"כ שחרר אאע"ה את הגר, דהנה בבעלי תוס' עה"ת (סו"פ ח"י טרה) והמהרש"א במסכת יבמות (דף ק:) הקשו, דהיאך נשא אאע"ה את הגר שהיתה מצרית דעתידה תורה לאסור, הלא קיים כל התורה כולה, וכתוב לא יבוא מצרי בקהל ה' עכ"ק, ובפשיטות י"ל דכיון דאאע"ה לא קיים מצות פו"ר, י"ל דעשה דפו"ר דחי הל"ת דלא יבוא מצרי, אך לכאורה קשה לפימש"כ המפ' דעשה דוחה רק חד לאו ולא שני לאוין, א"כ א"א לומר דאאע"ה נשא את הגר מכח עדל"ת, דהא איכא כאן שני לאוין לאו דמצרית ולא דלא תהיה קדשה, כיון דהגר היתה שפחה, ועכצ"ל דבודאי שחרר את הגר.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל עשה דוחה שני לאוין, א"כ י"ל דאברהם נשא את הגר מכח עשה דוחה לא תעשה, ולא שחרר את הגר, וישמעאל אינו נקרא זרעו של אברהם, ולפי"ז הטעם שלא נשחט יצחק, מפני ששרה אמנו היתה שותף ביצחק והיא לא ידעה מזה, וקרבן בלי ידיעת בעלים פסול, ומוכח מזה דכהנים הוי שלוחי דידן.

אמנם מצינו במד"ר (פרשה י"ט-י"ד) ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, א"ר יודן זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על הקודש, ובה נגמרה מלאכת העולם, ע"כ כתיב יום הששי עיי"ש, ופירשו המפ' דה"א יתירה לרבות שעה ראשונה, אחרונה ליום ששי ראשונה לשבת עכ"ד, ומעתה למ"ד דדרש יום הששי לתנאי, לדידיה קרא אם לא בריתי קאי על תורה, דהרי רק בשביל התורה נברא העולם דכן התנה במעשה בראשית, משא"כ למ"ד דיום הששי קאי על תוספת שבת, ולא היה תנאי בבריאת העולם, לדידיה י"ל דקרא אם לא בריתי קאי על מילה עכ"ד.

ובזה יבואר, דאם לא היו ישראל חוטאים בעדת קרח, לא היה יכול להוכיחם על מעשה העגל, דהלא יאמרו למשה דמעשה העגל הו"ל פגם גם למרע"ה במה ששיבר את הלוחות, דאי"ל דשפיר עשה בשבירת הלוחות כדי שידונו כפנויה, דהיו יכולין לומר לי צוית ולא להם, ולכן הקדים להוכיחם על מחלקותו של קרח שחלק על משה, משום דס"ל דמשה נתרשל במצות מילה, ומינה דס"ל דמילה שלא בזמנה נוהג בין ביום ובין בלילה, ולפי"ז אם לא בריתי קאי על מצות מילה, ומעתה לא אמרינן דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, וע"כ הטעם דהמלאכים לא קיבלו את התורה, משום שלא היו במצרים, ומעתה אין לומר לי צוית ולא להם, דהלא גם משה לא היה בשעבוד מצרים, ולפי"ז שפיר עשה משה בשבירת הלוחות, וליכא שום פגם למשה רבינו, ולכן כעת הוכיחם על מעשה העגל ודו"ק.

ג) עוי"ל, עפ"י מה שכתבו המפ' דמחלקותו של קרח היתה על הכהונה שנתנה לאהרן ולבניו, משום דקרח סבר דכהנים הוי שלוחי דידן ובעלי הקרבנות יכולים לעכב שלא יקריבו קרבנותיהם כהנים שאינם לרצון להם, כמש"כ התוס' במסכת יומא (דף י"ט:) ד"ה מי, ובמסכת קידושין (דף כ"ג:) ד"ה דאמר, דאם כהנים הוי שלוחי דידן הרשות ביד בעל הקרבן לומר, לא בעינא שיקריב כהן שבאותו משמר רק כהן אחר, משום דבעינן בכהנים דעת בעלים עיי"ש, וא"כ עבודת הכהנים הוי דבר התלוי בדעת הצבור והסכמתם, אחרי שהכהנים המה שלוחיהם, ואין שליח נעשה בעל כרחו של המשלח וכנגד דעתו ורצונו, ולכן התקומם קרח כנגד מה שנתנה הכהונה לאהרן ולבניו, כי טען קרח שאין דעת הצבור נוחה מהם ואינם רוצים בס, והוא ומשפחתו יותר נוחים להקהל, וכה"ג איתא באו"ח (סו"ב י"ג סעף י"ט) דבש"ץ אחרי שהוא שלוחם של הקהל, כל אחד יכול לעכב, משום דאין אדם נעשה שלוחו של חבירו בעל כרחו עיי"ש, משא"כ אי ס"ל דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, א"כ כל עבודת הקרבנות תלוי ברצון הקב"ה שהוא המשלח את הכהנים שיעשו עבודתם ואין להצבור שום דעה בזה, וא"כ אין לו להתלונן על משה ואהרן רק על ה' שעשה אותם שלוחים עכ"ד, ועיין בספר ישמח משה, ובספר חוט המשולש, ובספר בנין אריאל.

ובספר פלח הרימון (כלל ה') כתב הטעם על שלא נשחט יצחק מפני שהיה פסול להקרבה, דהא קיי"ל דקרבן בלא ידיעת הבעלים פסול,

אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי לייתי עשה (נתי עשה דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר כלילה הזה) ולידחי ל"ת, אלא שמע מינה אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש.

והקשה בס' ברכת אברהם עמ"ס פסחים (פ"ה). דהאיך ילפינן משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, דלמא הטעם דאין עשה דוחה ל"ת בשבירת עצם, משום דכתיב שני פעמים ועצם לא תשברו בו ואין עשה דוחה שני לאוין כמש"כ בספר הכריתות (שער ג' סי' קס"ד) עכ"ק, וכן הקשה בס' לימודי ה' (לימוד ב') עיי"ש, ובעין פנים לתורה (אות כ"א) הקשה מנ"ל דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, לפי"מ דאיתא בחולין (י"ז) א"ר שמעון ב"ל ג' פגימות הן, פגימות עצם דפסח, פגימות אוזן בכור, פגימות מום בקדשים וכו', וכולן פגימתן כדי פגימות מזבח, וכמה כדי שתחגורו בו צפורן ע"כ, מבואר דשבירת עצם הוא בעשיית פגימה במשהו בעלמא, ולפי"ז בשבירת עצם איכא כמה לאוין, דכשישבור עצם עד חללו להוציא ממנו המוח שיש בעומק יעשה עיי"ז כמה פגימות וא"כ תהיה כמה לאוין, דאי"ל דאחרי פגימה ראשונה הנעשית בהעצם, נחשב העצם לשבור ופגימה שניה הנעשית בעומק העצם אחרי הראשונה איננו עוד איסור, דהא הרמב"ם בה' קרבן פסח (פ"ה ה"ד) כתב, דהשובר אחר השובר בעצם אחד הרי זה לוקה עיי"ש, וא"כ איך מביא הגמ' ראייה דאמרין אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, דילמא שאני התם דאיכא כמה לאוין, והרי אין עשה דוחה שני לאוין, וכתב דא"ה"נ דראיית הגמ' הוא רק אי ס"ל דעשה דוחה אף ב' לאוין, אבל אי ס"ל דאין עשה דוחה ב' לאוין ליכא שום ראייה, וי"ל דאמרין עשה דוחה ל"ת אף במקדש ושאי הכא בשבירת עצם דאיכא כמה לאוין עיי"ש.

היוצא לנו מזה דאי ס"ל עשה דוחה שני לאוין אז איכא ראייה משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, וי"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, משא"כ אי ס"ל דאין עשה דוחה שני לאוין, אז י"ל דלכך אינו דוחה גבי שבירת עצם, וי"ל דעשה דוחה ל"ת שבמקדש ומהני תשובה על חטא דע"ז.

ובזה יבואר המשך הכתובים, דמקודם לא היה יכול להוכיחם על מעשה העגל, שהרי יש בידם אמתלא דלא עשו העגל אלא כדי להורות תשובה, ולכן הוכיחם קודם על מחלוקתו של קרח, דס"ל כהנים הוה שלוחי דידן, מהא דחזינן דלא נשחט יצחק, והוא מטעם דשרה אמנו לא ידעה מזה, דאי"ל שלכן לא נשחט יצחק משום דישמעאל נקרא זרעו של אברהם, ואיכא איסור ומזרעך לא תתן וגו', ד"ל דאברהם לא שחרר את הגר ונשא אותה מכח עשה דוחה ל"ת, דעשה דוחה שני לאוין, ומעתה לפי"ז שפיר י"ל דלכך לא אמרינן עשה דוחה ל"ת גבי שבירת עצם, דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולפי"ז לא מהני תשובה על חטא דע"ז, ושוב ליכא האמתלא דחטאו כדי להורות תשובה, ואיכא חטא דמעשה העגל ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ולכאורה לא היה מקום לעורר עליהם על מעשה העגל, דהיה להם אמתלא על חטאתם, לפי"מ דאיתא במסכת ע"ז (דף ד'), לא חטאו ישראל אלא כדי להורות תשובה (גבורים ושליטים ביצרים היו ולא היה ראוי להתגבר יצרים עליהם, אלא גזירת מלך היתה לשלוט בהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל שפירו ונתקבלו בתשובה), ולפי"ז אין שום חטא בעשיית העגל.

אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאם תשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דלכך חטאו בע"ז כדי שנדע דתשובה מהני, משא"כ אי לא מהני תשובה על חטא דע"ז, אין להם אמתלא לומר דלכך חטאו כדי להורות תשובה, דהא על ע"ז לא מהני תשובה.

אך האריכו המפ' לדון אי על חטא ע"ז מהני תשובה, עיין בספר כפות תמרים עמ"ס יומא (דף ע"ב), שהביא מספר תאוה לעינים דפליגי בכך אמוראי, דא"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך, ורי"א עד ולא עד בכלל, דפליגי אם מועיל תשובה על ג' עבירות החמורות, דמ"ד עד ועד בכלל ס"ל דתשובה מהני על כל חטא ופשע, ואפילו פגע באמונת ה' מהני תשובה, ואידך ס"ל דרק עד לחטאים הללו מועיל תשובה ולא עד בכלל עיי"ש, ומעתה אי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דלכך חטאו בע"ז כדי שנדע דתשובה מהני, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, אין להם אמתלא לומר דלכך חטאו כדי להורות תשובה, דהא על חטא דע"ז לא מהני תשובה.

ובספר פרדס יוסף (פ' שמיני) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטראווצע זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, עפמש"כ קמאי דהא דמהני תשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף ע"ב), גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, וכיון דקיי"ל אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש לכן גבי חטא דעבודה זרה שכביכול הרים יד כלפי מעלה בקדוש ונורא יתברך שמו, הו"ל כל"ת שבמקדש, ושוב אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, ועד"ז ביאר מאמר הכתוב בתהלים (ק"א-ה) סמוכים לעד לעולם וגו' פדות שלח לעמו וגו' קדוש ונורא שמו, היינו סמוכים לעד לעולם מה שאנו דורשין סמוכין דכלאים בציצית דאמרין עשה דוחה ל"ת עיין במסכת יבמות (דף ד'), ולכן פדות שלח לעמו היינו שמועיל תשובה, אבל קדוש ונורא שמו היינו אם פגם בשם השם וחטא בע"ז לא מהני תשובה דהו"ל בחינת קדוש דהוא כל"ת שבמקדש עיי"ש.

והא דאמרין דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, איתא במסכת זבחים (דף צ"ג) דדרשינן הקרא דכל אשר יגע בבשרה יקדש, יקדש להיות כמוה שאם פסולה הוא תפסל ואם כשרה הוא תאכל כחמור שבה, ופריך הגמרא נימא עשה דוחה ל"ת, ומשני רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, כדחניא ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר